

Категорія справи № 953/6251/21: **Цивільні справи (з 01.01.2019); Справи позовного провадження; Справи у спорах, що виникають із сімейних відносин, з них; про повернення дітей до країни постійного місця проживання.**

Надіслано для оприлюднення: **не визначено**. Зареєстровано: **14.12.2022**. Забезпечено надання загального доступу: **15.12.2022**.

Дата набрання законної сили: **16.11.2022**

Номер судового провадження: **61-1984св22**

Верховний
Суд

Постанова

Іменем України

16 листопада 2022 року

м. Київ

справа № 953/6251/21

провадження № 61-1984св22

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду:

головуючого - Ступак О. В.,

суддів: Гулейкова І. Ю., Олійник А. С. (суддя-доповідач), Усика Г. І., Яремка В. В.,

учасники справи:

позивач - громадянин Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії ОСОБА_3, в інтересах якого діє Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Харків),

відповідач - ОСОБА_1,

третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, - Департамент служб у справах дітей Виконавчого комітету Харківської міської ради Харківської області,

розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, подану адвокатом Попієм Артемом Сергійовичем, на постанову Харківського апеляційного суду від 10 січня 2022 року складі колегії суддів: Пилипчук Н. П., Маміної О. В., Тичкової О. Ю.,

ВСТАНОВИВ:

Короткий зміст позовних вимог

У квітні 2021 року громадянин Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії ОСОБА_3, в інтересах якого діє Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Харків), третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, - Департамент служб у справах дітей Виконавчого комітету Харківської міської ради Харківської області, про забезпечення повернення малолітньої дитини ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Позов обґрунтований тим, що ОСОБА_3 та ОСОБА_1 (далі - ОСОБА_1) є батьками малолітньої дитини ОСОБА_2 (ОСОБА_2), яка народилася ІНФОРМАЦІЯ_2 у м. Харкові.

У наданих Центральним органом Великої Британії українських документах та українському перекладі заяви про повернення і додатках до неї по-різному вказано ім'я та прізвище дитини, а саме «ОСОБА_2» та «ОСОБА_2», які необхідно вважати рівнозначними, оскільки це одна і та ж особа.

Батьки дитини перебували у шлюбі, який зареєстрований у м. Києві.

Згодом, після народження дитини, родина переїхала до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та проживали у м. Хов.

24 липня 2020 року відповідачка повідомила позивача, що піде гуляти в парк, щоб зустрітися там з подругою та взяти в неї велосипед для ОСОБА_2. Того ж дня відповідачка в смс-повідомленні проінформувала позивача про те, що вона звернулася до організації «Women's Aid» («Допомога жінкам») і їй надали житло, а також, що вона не може повідомити, де вони перебувають. Протягом кількох наступних днів позивач повідомив органи поліції та соціальним службам про те, що його дочка та дружина зникли. Органи поліції склали заяву про зникнення безвісти, але не розпочали розшук. Пізніше органи поліції повідомили заявника про те, що проти нього було висунене обвинувачення у контролюючій та насильницькій поведінці, та що офіцери поліції зв'язуються із ним та викличуть його на допит. Поліція так і не викликала заявника на допит, справу було переведено у категорію «необхідність вчинення дій відсутня» на початку вересня 2020 року.

Позивач також подав заяву до суду Великобританії про видання Розпорядження про заборонені дії та Розпорядження про домовленості про дитину. Після того, як заяву призначили до розгляду, суд повідомив позивача, що організація «Каффас» зв'язувалась із відповідачкою, внаслідок чого з'ясовано, що вона із дитиною виїхали з Великобританії та мешкають з матір'ю відповідачки в Україні.

Позивач не надавав дозволу на вивіз ОСОБА_2 із Великобританії та побоюється за добробут дитини в Україні. Вважає, що відповідачка самостійно змінила місце проживання спільної малолітньої дитини і визначила її нове місце проживання в Україні з порушенням батьківських прав позивача, адже ні усної, ні письмової згоди на зміну постійного місця проживання малолітньої ОСОБА_2 він не давав. У зв'язку з цим, 01 грудня 2020 року до Міністерства юстиції України, як Центрального органу з виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, до якої Україна приєдналася згідно із Законом України «Про приєднання України до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» від 11 січня 2006 року № 3303-IV (далі - Гаазька конвенція), через Центральний орган Великобританії надійшла заява позивача про сприяння поверненню дитини до Великобританії.

08 січня 2021 року Міністерство юстиції України через Відділ судової роботи та міжнародної правової допомоги Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Харків) звернулося до відповідачки з метою роз'яснення положень Гаазької конвенції та отримання згоди на добровільне повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

18 січня 2021 року відповідачка надіслала пояснення, відповідно до яких повідомила, що вона з дитиною відмовляється повертатися у Великобританію у зв'язку з тотальним контролем батьків чоловіка за її життям та нездатністю батька дитини забезпечити сім'ю матеріально.

02 листопада 2020 року Суд із сімейних справ графства Сассекс, що засідає у м. Брайтон, визнав юрисдикцію розглядати справу щодо дитини ОСОБА_2 та призначив слухання справи на 01 грудня 2020 року. Наступне судове засідання у справі було призначене на 11 травня 2021 року.

Позивач вважає, що відповідачка порушує право дитини на належне батьківське виховання, а також його право особисто брати участь у вихованні дитини, право дитини та позивача на безперешкодне спілкування, право позивача на визначення місця проживання дитини. Також вважає, що відповідачка здійснила незаконне вивезення та здійснює незаконне утримання дитини на території України, що підпадає під дію Гаазької конвенції.

Просив суд визнати незаконним вивезення та утримання відповідачкою на території України малолітньої дитини ОСОБА_2; повернути її до місця постійного проживання в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії протягом десяти днів з дати отримання повного тексту рішення суду; якщо рішення не буде виконано в добровільному порядку, зобов'язати відповідачку ОСОБА_1 передати малолітню дитину батьку ОСОБА_3 для забезпечення повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії; якщо відповідачка ОСОБА_1 відмовиться передавати малолітню дитину батькові добровільно, відібрати малолітню дитину і передати її батькові для забезпечення повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії; покласти витрати, пов'язані з поверненням дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, на позивача.

Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням Фрунзенського районного суду м. Харкова від 27 липня 2021 року в позові відмовлено.

Відмовивши в позові, суд першої інстанції виходив з того, що існує ризик того, що повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії поставить її під загрозу завдання фізичної чи психологічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпимі обставини (пункт «b» частини першої статті 13 Гаазької конвенції). Дитина знаходиться у віці, коли потребує тісного емоційного контакту з матір'ю, що є запорукою гармонійного розвитку дитини, тому вона не повинна розлучатися з матір'ю. Дитина не має тісного психологічного контакту з батьком. З огляду на вік дитини розлучення з матір'ю створить для дитини нетерпимі обставини.

Суд взяв до уваги, що виїзд відповідачки до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії утруднений необхідністю отримання нею візи та є обтяжливим, виходячи з фінансових міркувань, оскільки ОСОБА_1 на цей час самостійно утримує малолітню дитину, батько матеріальної допомоги не надає, за твердженням відповідачки, навіть не пропонує надавати таку допомогу. Доказів зворотнього ані позивачем, ані його уповноваженим представником суду не надано. Суд не вбачав підстав для можливості розраховувати відповідачці на підтримку позивача в отриманні нею візи, оскільки сторони припинили подружні стосунки. Крім того, у ОСОБА_1 немає особистого житла на території Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Вказані обставини зумовляють переривання зв'язку матері з дитиною у випадку повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Суд першої інстанції вказав, що відмова у задоволенні позову ґрунтується на приписах Гаазької конвенції, що визначає низку випадків, за яких національні органи можуть відмовити у поверненні дитини. Отже, за пунктом 2 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) втручання у право позивача є таким, що встановлене законом, який є якісними дозволяв позивачеві прогнозувати можливість відмови у поверненні дитини, зокрема через існування серйозного ризику заподіяння шкоди психіці дитини у разі її повернення.

З огляду на встановлені судом ризики (пункт «b» першого абзацу статті 13 Гаазької конвенції) втручання у право позивача, гарантоване статтею 8 Конвенції, переслідує легітимну мету, а саме захист прав і свобод дитини.

Для досягнення легітимної мети та найкращого задоволення інтересів дитини за існування встановленого судом на підставі належних, допустимих і достатніх доказів серйозного ризику того, що повернення дитини поставить її під загрозу заподіяння шкоди психіці, суд дійшов висновку, що відмова у позові є виправданою.

Короткий зміст судового рішення суду апеляційної інстанції

Постановою Харківського апеляційного суду від 10 січня 2022 року апеляційну скаргу ОСОБА_3 в особі представника ОСОБА_10 задоволено частково. Рішення Фрунзенського районного суду м. Харкова від 27 липня 2021 року скасовано, ухвалено нове рішення про задоволення позову. Визнано незаконним вивезення та утримування ОСОБА_1 на території України малолітньої дитини ОСОБА_2. Зобов'язано повернути її до місця постійного проживання в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. У разі невиконання рішення в добровільному порядку зобов'язано ОСОБА_1 передати малолітню дитину батьку ОСОБА_3 для забезпечення повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Витрати, пов'язані з поверненням дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, покладено на позивача.

Задовольнивши частково позов, суд апеляційної інстанції виходив з того, що дитина з березня 2018 року до її переміщення на територію України тривалий час постійно проживала у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, утримання дитини на території України порушує право батька на піклування дитиною, відповідачка не довела підстав для відмови у поверненні дитини. Повернення дитини за місцем її постійного проживання до місця постійного проживання в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії відповідає інтересам дитини, оскільки негативні наслідки не є доведеними. Обом батькам, враховуючи інтереси дитини та їхні інтереси, доцільно обопільно здійснювати права піклування дитиною та дійти певної домовленості щодо цього.

Суд апеляційної інстанції не вбачав підстав для встановлення обов'язку повернення дитини для постійного проживання в Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, протягом десяти днів з дати отримання повного тексту судового рішення, оскільки питання щодо встановлення строку для добровільного виконання рішення суду вирішується в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження», тому зазначення про це в резолютивній частині судового рішення є зайвим.

Оскільки з моменту незаконного переміщення дитини до моменту початку процедури повернення минуло менше року, то застосування абзацу другого статті 12 Гаазької конвенції, положення якого є виключними обставинами лише в разі, коли процедура повернення розпочата після спливу річного терміну з моменту викрадення дитини, не є виправданим.

Не є предметом доказування у спорах щодо повернення дитини у контексті мети та цілей Гаазької конвенції, зокрема наявності чи відсутності у матері та батька житла у власності, можливості забезпечення належних умов для проживання малолітньої дитини, питання психологічного ставлення дитини до кожного з батьків, реалізації батьківських обов'язків щодо догляду, утримання та виховання дитини в Україні.

У такому разі обставини, які свідчать про належні умови дитини та її матері в Україні, а також обставини про те, що дитина прижилась у новому середовищі, не можуть бути враховані судом.

Суд апеляційної інстанції виходив також з того, що твердження відповідачки про домашнє насильство щодо неї та її моральне приниження є недоведеними. Докази, в тому числі висновки психологів, на які посилається відповідачка, отримані нею під час перебування дитини в Україні.

Із змісту висновку психолога не вбачається, що існує серйозний ризик того, що повернення до країни поставить дитину під загрозу заповідання фізичної або психологічної шкоди, або іншим шляхом створить для дитини нестерпну обстановку. Зазначений висновок свідчить про те, що дитина сумує за тією сім'єю та батьком, той факт, що дитина відчуває тривогу та злість на фоні ситуації розлучення в родині не свідчить, що повернення дитини негативно вплине на її психологічний стан.

Вимога про відібрання дитини є передчасною, оскільки положення Гаазької конвенції такого способу виконання рішення про повернення дитини не передбачає.

Короткий зміст вимог касаційної скарги

У січні 2022 року ОСОБА_1 через адвоката Попія А. С. звернулася до Верховного Суду із касаційною скаргою на постанову Харківського апеляційного суду від 10 січня 2022 року, просила скасувати оскаржуване судове рішення, ухвалити нове рішення про відмову в позові.

Аргументи учасників справи

Доводи особи, яка подала касаційну скаргу

Касаційна скарга мотивована тим, що оскаржуване судове рішення є незаконним, ухвалене з неправильним застосуванням норм матеріального права і порушенням норм процесуального права.

Суд апеляційної інстанції не зазначив узагальнених доводів та заперечень інших учасників справи, а саме відповідача та представника відповідача, хоча у матеріалах справи є відзив на апеляційну скаргу.

Суд апеляційної інстанції не звернув уваги, що відповідно до статті 3 Гаазької конвенції ОСОБА_3 не надав підтвердження, що на момент переміщення дитини він ефективно піклувався про неї.

Невиправданим є застосування абзацу 2 статті 12 Гаазької конвенції, оскільки його положення є виключними обставинами лише в разі, коли процедура повернення розпочата після спливу річного строку з моменту викрадення дитини, а у цій справі пройшло менше року.

Суд апеляційної інстанції помилково витлумачив статтю 12 Гаазької конвенції.

Також суд апеляційної інстанції не взяв до уваги, що підставою для відмови видання розпорядження про повернення дитини є підтвердження того, що дитина прижилася у новому середовищі, всупереч цьому суд зазначив, що обставини, які свідчать про належні умови дитини та її матері в Україні, а також, що дитина прижилася в новому середовищі, не можуть бути прийняті.

Суд апеляційної інстанції помилково не застосував пункт «b» статті 13 Гаазької конвенції, оскільки існує серйозний ризик того, що повернення дитини поставить під загрозу завдання їй фізичної або психічної шкоди зі сторони батька, який неодноразово вчиняв

психологічне насилля та моральне приниження щодо ОСОБА_1 у присутності дитини, що негативно впливало на її психіку.

Крім того, у позивача немає власного житла, строк візи у відповідачки закінчився, яка була відкрита як дружині позивача, тому вона позбавлена можливості повернутися до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, а розлучення з матір'ю дитини, з огляду на її вік, створить для неї нетерпиму обстановку.

На сьогодні дитина успішно інтегрована в українському середовищі та виховується в обстановці без конфліктів між батьками. Враховуючи вік ОСОБА_2, чотири роки три місяці, зміна її місця проживання позбавить її єдиної особи, яку вона знає - матір. Проживання дитини з прийомною сім'єю не може компенсувати дитині спілкування і любов матері, а зовнішня психологічна підтримка не може вважатися еквівалентною підтримці, притаманною міцним, стабільним і непорушним зв'язкам між дитиною і матір'ю.

ОСОБА_1 повідомляла позивача, що не заперечуватиме проти його зустрічей з дочкою на території України, проте з жовтня 2021 року він не виявив бажання приїхати та зустрітися з дитиною.

Суд апеляційної інстанції не взяв до уваги висновок психолога, згідно з яким у дитини спостерігається підвищений рівень тривоги та страх втрати матері.

ОСОБА_2 згідно з рішенням Головного управління державної міграційної служби України в Харківській області від 28 серпня 2020 року набула громадянство України відповідно до частини першої статті 7 Закону України «Про громадянство України».

Для дитини в Україні створені належні умови проживання, що підтверджується актом обстеження умов проживання, ОСОБА_2 щоденно відвідує дитячий садок з 09 грудня 2020 року, два рази на тиждень займається танцями, уроками англійської мови, розвиваючими заняттями, спостерігається у педіатра в поліклініці за місцем проживання.

ОСОБА_1 має постійне місце проживання та постійний зарібок.

Отже, з моменту переміщення дитини пройшло більше року і вона прижилася у новому середовищі, тому відсутні підстави для повернення її до місця постійного проживання.

Крім того, головним при виконанні Гаазької конвенції залишається забезпечення дотримання прав дитини та прийняття рішення в найкращих інтересах дитини, яке б гарантувало право кожної дитини на стабільні умови життя.

Під час судового засідання в суді апеляційної інстанції позивач визнав свою насильницьку поведінку щодо відповідачки та надав відповідні пояснення.

Суд апеляційної інстанції не звернув увагу на практику Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) щодо повернення дитини, зокрема у справах «Шнеерсон і Кампанелла проти Італії» (рішення від 12 липня 2011 року), «Х проти Латвії» (рішення від 26 листопада 2013 року), «Нойлінгер і Шурук проти Швейцарії» (рішення від 06 липня 2010 року), «В. проти Бельгії» (рішення від 10 липня 2012 року).

Суд апеляційної інстанції не врахував правові висновки, викладені у постановах Великої Палати Верховного Суду від 13 квітня 2021 року у справі № 2-4237/12, провадження № 14-21звц21, Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року у справі № 344/20234/19, провадження № 61-13287св21, Верховного Суду України від 25 грудня 2013 року, провадження № 6-117цс13.

Аргументи інших учасників справи

Відзив на касаційну скаргу до Верховного Суду не надходив.

Рух справи в суді касаційної інстанції

Ухвалою Верховного Суду від 08 лютого 2022 року відкрито касаційне провадження у справі та витребувано матеріали справи.

У лютому 2022 року справа надійшла до Верховного Суду.

Ухвалою Верховного Суду від 25 жовтня 2022 року справу призначено до судового розгляду в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи, у складі колегії з п'яти суддів.

Позиція Верховного Суду

Підстави відкриття касаційного провадження та межі розгляду справи

Відповідно до статті 400 ЦПК України, переглядаючи у касаційному порядку судові рішення, суд касаційної інстанції в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, перевіряє правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими. Суд касаційної інстанції перевіряє законність судових рішень лише в межах позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції. Суд не обмежений доводами та вимогами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено порушення норм процесуального права, які передбачені пунктами 1, 3, 4, 8 частини першої статті 411, частиною другою статті 14 цього Кодексу, а також у разі необхідності врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги.

Згідно з частиною другою статті 389 ЦПК України підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно у таких випадках: 1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку

щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку; 2) якщо скаржник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні; 3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах; 4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами першою, третьою статті 411 цього Кодексу. Підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у пунктах 2, 3 частини першої цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Касаційне провадження відкрито з підстави, передбаченої пунктом 1 частини другої статті 389 ЦПК України.

Вивчивши матеріали цивільної справи, перевіrivши доводи касаційної скарги, Верховний Суд дійшов висновку про задоволення касаційної скарги з таких підстав.

Фактичні обставини справи, встановлені судами

Суди встановили, що 21 лютого 2017 року у Шевченківському районному у м. Києві відділі державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції у місті Києві зареєстровано шлюб між ОСОБА_3 (ОСОБА_3) та ОСОБА_1, який рішенням Фрунзенського районного суду м. Харкова від 15 січня 2021 року розірвано.

Від шлюбу у них ІНФОРМАЦІЯ_2 народилася дитина ОСОБА_2, про що Відділом державної реєстрації актів цивільного стану по Слобідському та Основ'янському районах у місті Харкові Головного територіального управління юстиції у Харківській області зроблено актовий запис № 697 та видано свідоцтво про народження, серія НОМЕР_1, від 27 жовтня 2017 року № НОМЕР_2.

Сторони у справі не заперечували, що через деякий час після народження дитини (навесні 2018 року) вони переїхали до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, де проживали у м. Хов у будинку батьків позивача.

24 липня 2020 року відповідачка повідомила позивача, що піде гуляти в парк, щоб зустрітися з подругою, яка мала надати велосипед для ОСОБА_2. Того ж дня відповідачка смс-повідомленням проінформувала позивача про те, що вона звернулася до організації «Women's Aid» («Допомога жінкам»), де їй надали житло, а також, що вона не може повідомити, де вони перебувають.

Протягом кількох наступних днів позивач повідомив органам поліції та соціальним службам про те, що його дочка та дружина зникли. Поліція склала заяву про зникнення безвісти, але не розпочала розшук. Пізніше поліція повідомила заявника про те, що проти нього висунуено обвинувачення у контролюючій та насильницькій поведінці, офіцери поліції зв'яжуться із ним та викличуть його на допит. Поліція так і не викликала заявника на допит, справу на початку вересня 2020 року було переведено у категорію «необхідність вчинення дій відсутня». Позивач також подав заяву до суду Великобританії про видання Розпорядження про заборонені дії та Розпорядження про домовленості про дитину, копії яких долучені до матеріалів справи. Після того, як заяву призначили до розгляду, суд повідомив позивача, що організація «Кафкасс» зв'язувалась із ОСОБА_1, та що ОСОБА_1 з ОСОБА_2 виїхали з Великобританії та мешкають з матір'ю ОСОБА_1 в Україні.

Позивач наголосив, що він не надавав дозволу на вивіз ОСОБА_2 із цієї юрисдикції, та побоюється за добробут дитини в Україні, а також, що відповідач самостійно змінила місце проживання спільної малолітньої дитини і визначила її нове місце проживання в Україні з порушенням його батьківських прав, оскільки усної та письмової згоди на зміну постійного місця проживання малолітньої ОСОБА_2 він не давав.

01 грудня 2020 року до Міністерства юстиції України, як Центрального органу з виконання на території України Гаазької конвенції, через Центральний орган Великобританії надійшла заява позивача про сприяння поверненню дитини до Великобританії.

08 січня 2020 року Міністерство юстиції України через Відділ судової роботи та міжнародної правової допомоги Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Харків) звернулося до відповідачки з метою роз'яснення положень Гаазької конвенції та отримання згоди на добровільне повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

18 січня 2021 року відповідачка надіслала пояснення, повідомивши, що вона з дитиною відмовляється повертатися у Великобританію у зв'язку з тотальним контролем батьків чоловіка за її життям та нездатністю батька дитини забезпечити сім'ю матеріально.

02 листопада 2020 року Суд із сімейних справ графства Сассекс, що засідає у м. Брайтон, визнав юрисдикцію розглядати справу щодо дитини ОСОБА_2 та призначив слухання справи на 01 грудня 2020 року. Наступне судове засідання у справі було призначене на 11 травня 2021 року.

Відповідно до висновку за результатами психологічного дослідження ОСОБА_2, складеного 14 червня 2021 року практичним психологом, кандидатом психологічних наук, доцентом кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ, психологом-фахівцем Зеленої кімнати Харківського національного університету внутрішніх справ (диплом НОМЕР_3, виданий Харківським національним університетом внутрішніх справ 18 липня 2009 року), яка має відповідний стаж роботи на посаді «практичного психолога» з дітьми, за результатами гри, бесіди, тестування та аналізу малюнків ОСОБА_2, констатовано середній рівень психосоціального функціонування, що є прийнятним рівнем, який не потребує втручання спеціалістів психологічного та медичного профілю. Дитина має відповідний віку рівень розвитку психо-емоційної, комунікативної та інтелектуальної сфер, адекватну самооцінку та позитивне самосприйняття. Проте у дитини спостерігається підвищений рівень тривоги на фоні ситуації розлучення в родині та страх втрати матері. До матері ОСОБА_1 спостерігається позитивне ставлення та наявний емоційний зв'язок, що зазначено в особливостях відношення та спілкування. Особа батька ОСОБА_3 викликає амбівалентні почуття, що відображено у ігровій діяльності та малюнках - дитина, з одного боку, сумує за тією сім'єю та батьком, що були, з іншого, відчуває тривогу та злість. Особливості виховання матері ОСОБА_1 є такими, що сприяють позитивному розвитку дитини ОСОБА_2, а також виявляють добре налагоджену взаємодію матері та дитини.

Мотиви, з яких виходить Верховний Суд, та застосовані норми права

У цій справі громадянин Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії звернувся до суду в Україні, бажаючи визнати незаконним утримування його малолітньої дочки її матір'ю на території України, а також повернути дитину у Сполучене Королівство Великої Британії до місця постійного проживання. Отже, спір виник між батьками малолітньої дитини щодо незаконного, на думку позивача, переміщення дитини та утримання її на території України.

Суд апеляційної інстанції зазначив, що у грудні 2020 року до Міністерства юстиції України, як Центрального органу з виконання на території України Гаазької конвенції, через Центральний орган Великобританії надійшла заява позивача про сприяння поверненню дитини до Великобританії.

З позовом до суду звернулося Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Харків), яке діє в інтересах позивача ОСОБА_3, громадянина Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, у квітні 2021 року, тобто до спливу одного року з моменту переміщення малолітньої дитини в Україну.

Згідно з частинами першою, другою статті 3 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу, Закону України «Про міжнародне приватне право», законів України, що визначають особливості розгляду окремих категорій справ, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж встановлені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору України.

Відповідно до статті 9 Конституції України та статті 19 Закону України «Про міжнародні договори і угоди» чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Згідно зі статтею 15 Закону України «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права.

Відповідно до частини першої статті 18, частини першої статті 27 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-ХІІ (далі - Конвенція про права дитини), держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування. Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини.

Згідно з частиною першою статті 3 Конвенції про права дитини в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, *першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.*

Відповідно до частини першої статті 9 Конвенції про права дитини держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в найкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

Верховний Суд бере до уваги, що на сьогодні існує широкий консенсус, у тому числі в міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що в усіх рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинно мати першочергове значення. Найкращі інтереси дитини залежно від їх характеру та серйозності можуть перевищувати інтереси батьків.

Базові положення принципу забезпечення найкращих інтересів дитини покладені в основу багатьох рішень ЄСПЛ, зокрема, у рішенні ЄСПЛ від 11 липня 2017 року у справі «М. С. проти України», заява № 2091/13, суд зауважив, що при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним.

У рішенні ЄСПЛ від 07 грудня 2006 року № 31111/04 у справі «Хант проти України» зазначено, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага (рішення у справі «Olsson v. Sweden» (№ 2) від 27 листопада 1992 року, Серія А, № 250, ст. 35-36, § 90) і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. Зокрема, стаття 8 Конвенції не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини (рішення у справі «Johansen v. Norway» від 07 серпня 1996 року, § 78).

Загальні принципи щодо зв'язку між Конвенцією та Гаазькою конвенцією, обсягу розгляду Судом міжнародних заяв про викрадення дітей, найкращих інтересів дитини та процесуальних зобов'язань держав наведені в рішенні ЄСПЛ у справі «Х. проти Латвії» (X v. Latvia), заява № 7853/09, пункти 93 - 108 від 26 листопада 2013 року), а також у низці інших рішень щодо провадження у справах про повернення дітей відповідно до Гаазької конвенції (див. рішення у справах «Момуссо та Вашингтон проти Франції» (Maumousseau and Washington v. France), заява № 39388/05, пункт 68, від 06 грудня 2007 року, «Ігнакколо-Зеніде проти Румунії» (Ignaccolo-Zenide v. Romania), заява № 31679/96, пункт 102, ЄСПЛ 2000-I, «Йосуб Карась проти Румунії» (Iosub Caras v. Romania), заява № 7198/04, пункт 38, від 27 липня 2006 року, «Шоу проти Угорщини» (Shaw v. Hungary), заява № 6457/09, пункт 70, від 26 липня 2011 року, та «Аджіч проти Хорватії», заява № 22643/14, пункти 93 - 95, від 12 березня 2015 року) (Справа «Сатановська та Роджерс проти України» (заява № 12354/19) від 28 січня 2021 року, пункт 30).

Стаття 8 Конвенції передбачає, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Правовідносини щодо повернення дітей, які незаконно утримуються в державі, відмінні від держави їх постійного проживання, порядок та умови захисту дітей від шкідливих наслідків їхнього незаконного переміщення або утримування урегульовані Гаазькою конвенцією, яка набула чинності для Великої Британії з 01 серпня 1986 року, а для України - 01 вересня 2006 року.

Згідно зі статтею 1 Гаазької конвенції цілями цієї Конвенції є: а) забезпечення негайного повернення дітей, незаконно переміщених до будь-якої з Договірних держав або утримуваних у будь-якій із Договірних держав; та б) забезпечення того, щоб права на опіку і на доступ, передбачені законодавством однієї Договірної держави, ефективно дотримувалися в інших Договірних державах.

Відповідно до частини першої статті 3 Гаазької конвенції переміщення або утримання дитини розглядаються як незаконні, якщо: а) при цьому порушуються права піклування про дитину, що належать будь-якій особі, установі або іншому органу, колективно або індивідуально, відповідно до законодавства держави, у якій дитина постійно мешкала до переміщення або утримання; та б) у момент переміщення або утримання ці права ефективно здійснювалися, колективно або індивідуально, або здійснювалися б, якби не переміщення або утримання.

Згідно з частиною другою статті 3 Гаазької конвенції права піклування, про які йдеться у пункті «а», можуть виникнути, зокрема, на підставі будь-якого законодавчого акта, або в силу рішення судової або адміністративної влади, або внаслідок угоди, що спричиняє юридичні наслідки відповідно до законодавства такої держави.

Отже, виходячи зі змісту Гаазької конвенції, для прийняття рішення про повернення дитини необхідно встановити, по-перше, що дитина постійно мешкала в Договірній державі безпосередньо перед переміщенням або утриманням (пункт «а» частини першої статті 3 Конвенції); по-друге, переміщення або утримання дитини було порушенням права на опіку або піклування згідно із законодавством тієї держави, де дитина проживала (пункт «б» частини першої статті 3 Конвенції); по-третє, заявник фактично здійснював права на опіку до переміщення дитини або здійснював би такі права, якби не переміщення або утримання (пункт «б» частини першої статті 3 Конвенції).

Місце постійного проживання дитини є визначальним при відновленні статус-кво, оскільки незаконне переміщення чи утримання дитини одним із батьків, наділених правами спільного піклування, порушує інтереси та права дитини, а також права іншого з батьків на піклування нею, без згоди якого (ї) відбулась зміна місця проживання дитини.

Верховний Суд зазначає, що відмова враховувати заперечення проти повернення підпадає під сферу дії статей 12, 13 і 20 Гаазької конвенції.

Відповідно до частини першої статті 12 Гаазької конвенції, якщо дитина незаконно переміщена або утримується так, як це передбачено статтею 3, і на дату початку процедур у судовому або адміністративному органі тієї Договірної держави, де знаходиться дитина, минуло менше одного року з дати незаконного переміщення або утримування, відповідний орган видає розпорядження про негайне повернення дитини.

Згідно з частиною другою статті 12 Гаазької конвенції судовий і адміністративний орган, навіть у тих випадках, коли процедури розпочаті після спливу річного терміну, також видає розпорядження про повернення дитини, якщо тільки немає даних про те, що дитина вже прижилася у своєму новому середовищі.

Відповідно до статті 13 Гаазької конвенції, незважаючи на положення попередньої статті, судовий або адміністративний орган запитованої держави не зобов'язаний видавати розпорядження про повернення дитини, якщо особа, установа або інший орган, що заперечує проти її повернення, доведуть, що:

а) особа, установа або інший орган, що піклуються про дитину, фактично не здійснювали права піклування на момент переміщення або утримування, або дали згоду на переміщення або утримування, або згодом дали мовчазну згоду на переміщення або утримування; або

б) існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку.

Судовий або адміністративний орган може також відмовити в розпорядженні про повернення дитини, якщо виявить, що дитина заперечує проти повернення і досягла такого віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку.

Розглядаючи обставини, про які йдеться в цій статті, судові й адміністративні органи беруть до уваги інформацію про соціальне походження дитини, подану Центральним органом або іншим компетентним органом країни постійного проживання дитини.

Згідно зі статтею 20 Гаазької конвенції у поверненні дитини відповідно до положень статті 12 може бути відмовлено, якщо воно не допускається основними принципами запитованої держави в галузі захисту прав людини й основних свобод.

Частиною другою статті 12, частинами першою, другою статті 13 та статтею 20 Гаазької конвенції визначено вичерпний перелік обставин, за наявності яких суд має право відмовити у поверненні дитини до місця постійного її проживання.

Верховний Суд бере до уваги, що у рішенні «Х. проти Латвії» ((X v. Latvia) від 26 листопада 2013 року, заява № 7853/09, пункт 98)) ЄСПЛ зазначив, що не лише зі статті 8 Конвенції, але й із самої Гаазької конвенції, враховуючи прямо закріплені в ній виключення до принципу своєчасного повернення дитини до її країни постійного проживання, безпосередньо впливає те, що *таке повернення не може бути призначене автоматично або механічно.*

Обов'язок доведення наявності підстав для відмови у поверненні дитини зазначена Конвенція покладає на особу, яка вчинила протиправне вивезення або утримання дитини (особу, яка заперечує проти повернення дитини).

Верховний Суд виходить з того, що підстави для відмови у поверненні дитини, тобто факти, підлягають оцінці у сукупності з дотриманням якнайкращих інтересів дитини як на сьогодні, так і в майбутньому, оцінкою думки дитини, якщо вона досягла такого віку й рівня зрілості, оцінки сімейної ситуації загалом, проведення збалансованого та розумного зважування інтересів учасників справи тощо.

Відповідно до висновків ЄСПЛ, викладених у справі «Шнеерсоне і Кампанелла проти Італії», рішення від 12 липня 2011 року (заява № 14737/09), рішення про повернення дитини до держави її постійного проживання на підставі Гаазької Конвенції не може прийматися автоматично без урахування усіх важливих обставин, про що свідчать встановлені Гаазькою конвенцією випадки, за яких компетентний орган може відмовити у наданні розпорядження про повернення дитини. При вирішенні таких справ суди повинні керуватися дотриманням найкращих інтересів дитини. Під найкращими інтересами дитини варто розуміти можливість збереження зв'язків з сім'єю, якщо не буде встановлено небажаність таких зв'язків, і можливість розвитку в здоровому середовищі. Суд повинен детально перевірити сімейну ситуацію і врахувати ряд факторів, зокрема, емоційного, психологічного, матеріального і медичного характеру, та надати розумну оцінку інтересам кожного із батьків та інтересам дитини, які мають найважливіше значення.

ЄСПЛ у справі «Х проти Латвії» ((X v. Latvia) від 26 листопада 2013 року, заява № 7853/09, пункти 101, 107)) зазначив, що в контексті розгляду поданого в рамках Гаазької конвенції запиту про повернення, який відповідним чином є відмінним від провадження щодо батьківської опіки, поняття найкращих інтересів дитини повинне оцінюватися у світлі виключень, передбачених Гаазькою конвенцією, які стосуються плинну часу (стаття 12), умов застосування цієї Конвенції (стаття 13 (а) та існування «серйозного ризику» (стаття 13 (б)), а також дотримання фундаментальних принципів запитуваної держави, що стосуються захисту прав людини та основних свобод (стаття 20). Це завдання стоїть в першу чергу перед національними органами запитуваної держави, які, зокрема, мають перевагу прямого контакту із зацікавленими сторонами. При виконанні свого завдання відповідно до статті 8 Конвенції національні суди користуються свободою розсуду, яка при цьому залишається предметом європейського контролю, в рамках якого суд розглядає відповідно до вказаної Конвенції рішення, які ці органи ухвалили, користуючись цією свободою. Стаття 8 Конвенції покладає на державні органи конкретне процесуальне зобов'язання в цьому відношенні: розглядаючи запит про повернення дитини, суди повинні розглянути не лише вірогідні твердження про «серйозний ризик» для дитини в разі її повернення, але й ухвалити рішення з наведенням конкретних підстав у світлі обставин справи. Як відмова у прийнятті до уваги заперечень щодо повернення, які можуть підпадати під дію статей 12, 13 і 20 Гаазької Конвенції, так і недостатнє наведення підстав у рішенні про відхилення таких заперечень суперечить вимогам статті 8 Конвенції, а також намірам та меті Гаазької конвенції. Необхідне належне вивчення таких тверджень, яке має підтримуватися наведенням національними судами підстав, які є не автоматичними чи стереотипними, а досить деталізованими в світлі виключень, викладених у Гаазькій конвенції, яка повинна тлумачитися вузько.

У пункті 31 рішення ЄСПЛ від 28 січня 2021 року у справі «Сатановська та Роджерс проти України» (заява № 12354/19) суд звернув увагу, що стаття 8 Конвенції покладає на національні органи влади конкретний процесуальний обов'язок у контексті провадження за Гаазькою конвенцією: під час розгляду заяви про повернення дитини суди повинні не тільки розглянути небезпідставні твердження про існування «серйозного ризику» для дитини у випадку повернення, а й ухвалити рішення, в якому будуть наведені конкретні причини з огляду на обставини справи. Як відмова враховувати заперечення проти повернення, які можуть підпадати під сферу дії статей 12, 13 і 20 Гаазької конвенції, так і недостатня аргументація у рішенні про відхилення таких заперечень, суперечить вимогам статті 8 Конвенції, а також меті та завданню Гаазької конвенції. Необхідним є належний розгляд таких тверджень, продемонстрований національними судами в його аргументації, яка не є шаблонною та стандартною, а достатньо детальною з огляду на винятки, передбачені Гаазькою конвенцією, які мають вузько тлумачитися. Це також дозволить суду, завдання якого полягає не у підміні собою національних судів, здійснювати доручений йому європейський нагляд (§ 31).

Відповідно до частини першої статті 81 Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК України) кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

Згідно з частиною шостою статті 81 ЦПК України доказування не може ґрунтуватися на припущеннях.

Відповідно до частини першої статті 76 ЦПК України доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування (частина перша статті 77 ЦПК України).

Достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи (стаття 79 ЦПК України).

Достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування (частина перша статті 80 ЦПК України).

Відповідно до частин першої-третьої статті 89 ЦПК України суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів.

Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів).

З огляду на викладені норми, які регулюють правовідносини, які виникли між сторонами, в межах доводів касаційної скарги, Верховний Суд має з'ясувати, чи виконала відповідачка обов'язок доведення обставин, за наявності яких суд має право відмовити у поверненні дитини

до місця постійного її проживання, та чи суди попередніх інстанцій виконали процесуальні обов'язки за статтею 8 Конвенції стосовно надання конкретного та детального обґрунтування у контексті винятків, передбачених Гаазькою конвенцією.

Щодо висновків суду першої інстанції про відмову у задоволенні заяви про повернення дитини, з огляду на винятки, передбачені Гаазькою конвенцією

Суд першої інстанції обґрунтовано виходив з того, що обов'язок доведення підстав для відмови у поверненні дитини Гаазька конвенція покладає на особу, яка вчинила протиправне вивезення або утримання дитини, у цій справі на матір ОСОБА_1 .

Суд першої інстанції проаналізував такі обставини.

До і після укладення з позивачем шлюбу та деякий час після народження дитини родина відповідачки мешкала за адресою: АДРЕСА_1 .ОСОБА_3 з родиною не проживав, інколи до неї приїжджав. На момент народження дочки ОСОБА_3 присутнім не був та приїхав, коли їй виповнилось два місяці.

Через деякий час після народження дочки відповідачка переїхала проживати за місцем її теперішньої реєстрації за адресою: АДРЕСА_2 .

Навесні 2018 року відповідачка з дочкою поїхали до ОСОБА_3 (ОСОБА_3) в Англію, де мешкали у будинку його родини, в якому їм була виділена одна кімната.

За твердженням відповідачки за час проживання в будинку батьків ОСОБА_3 (ОСОБА_3) у достатній мірі не утримував її та доньку, влаштуватись працювати вона не мала можливості, оскільки постійно доглядала та виховувала дитину, крім цього, дочка не відвідувала жодних гуртків.

Заочним рішенням Фрунзенського районного суду м. Харкова від 15 січня 2021 року у справі № 645/5606/20, провадження № 2/645/380/21, шлюб між ОСОБА_3 (ОСОБА_3) та ОСОБА_1 розірвано.

На обґрунтування забезпечення на час розгляду справи дитині належних умов проживання відповідачка надала акт обстеження умов проживання, складеного Службою у справах дітей по Немишлянському району у м. Харкові, за адресою: АДРЕСА_2 ,згідно з яким для виховання, розвитку та безпечно перебування дитини вприміщенні матері утворені всі необхідні умови, а також вказувала, що у провадженні Фрунзенського районного суду м. Харкова перебуває цивільна права № 645/6398/20, провадження № 2/645/497/21, за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3 , третя особа, - Департамент служб у справах дітей Харківської міської ради, про визначення місця проживання дитини.

Щодо таких тверджень відповідачки суд першої інстанції обґрунтовано зазначив, що вирішуючи спір про повернення дитини до країни її постійного проживання в контексті Гаазької конвенції, не вдається до з'ясування обставин, які не є предметом доказування у цій справі, посилання відповідачки на забезпечення нею належних умов для проживання та виховання дитини в Україні не має жодного доказового значення.

Суд першої інстанції дослідив висновок за результатами психологічних досліджень від 14 червня 2021 року, проведеного на підставі звернення матері ОСОБА_1 .

У висновку від 14 червня 2021 року психолог зазначила про таке.

Констатовано середній рівень психосоціального функціонування, що є прийнятним рівнем, який не потребує втручання спеціалістів психологічного та медичного профілю. Дитина має відповідний віку рівень розвитку психо-емоційної, комунікативної та інтелектуальної сфер, адекватну самооцінку та позитивне самосприйняття. Проте у дитини спостерігається підвищений рівень тривоги на фоні ситуації розлучення в родині та *страх втрати матері*.

До матері ОСОБА_1 спостерігається позитивне ставлення та наявний емоційний зв'язок, що зазначено в особливостях відношення та спілкування. Особа батька ОСОБА_3 викликає амбівалентні почуття, що відображено у ігровій діяльності та малюнках - дитина, з одного боку, сумує за тією сім'єю та батьком, що були, з іншого, відчуває тривогу та злість.

Особливості виховання матері ОСОБА_1 є такими, що сприяють позитивному розвитку дитини ОСОБА_2 , а також виявляють добре налагоджену взаємодію матері та дитини.

Вирішуючи спір та відмовивши у позові, суд першої інстанції виходив з найкращих інтересів дитини, про що вказав у рішенні суду, зазначивши, що відповідачка наголосила, що вона вимушена була залишити Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії для забезпечення безпеки та добробуту малолітньої дитини.

Суд першої інстанції виходив також з такого.

Строк дії візи ОСОБА_1 , відкритої їй як дружині позивача, сплив 19 липня 2020 року, а позивач цю візу не продовжив, тому відповідачка позбавлена можливості повернутися до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії разом з малолітньою дочкою.

Виїзд відповідачки до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії утруднений необхідністю отримання нею візи та є обтяжливим, виходячи з фінансових міркувань, оскільки ОСОБА_1 на цей час самостійно утримує малолітню дитину, батько матеріальної допомоги не надає, за твердженням відповідачки навіть не пропонує надавати таку допомогу. Доказів зворотнього ні позивач, ні його уповноважений представник суду першої інстанції не надали.

У відповідачки відсутня можливість розраховувати на підтримку позивача в отриманні нею візи, оскільки сторони припинили подружні стосунки.

У ОСОБА_1 немає особистого житла на території Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Вказані обставини зумовляють переривання зв'язку матері з дитиною у випадку повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Суд першої інстанції встановив, що дитина ОСОБА_2 мешкає разом з матір'ю за місцем її проживання та забезпечена всім необхідним; дитина щоденно відвідує дитячий садок КЗ «ДНЗ № 294» група № 12 з 09 грудня 2020 року, про що свідчить відповідна довідка від 12 січня 2021 року № 5; два рази на тиждень займається танцями, що підтверджується сертифікатом ALL STARS dance centre, квитанціями та чеками про оплату танцювального гуртка; два рази на тиждень займається уроками англійської мови, що підтверджується відповідною довідкою від 27 липня 2020 року English Bunny School, два рази на тиждень відвідує розвиваючі заняття, спостерігається у педіатра в поліклініці за місцем мешкання про що, було підписано відповідну декларацію № 0001-35K8-6800 у КНП «Міська дитяча поліклініка № 15» Харківської міської ради.

Відповідачка надана копію довідки № НОМЕР_4 про реєстрацію особи громадянином України, виданої 28 серпня 2020 року першим заступником начальника ГУ ДМС України в Харківській області, згідно з ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженка м. Харкова, відповідно до прийнятого 28 серпня 2020 року ГУ ДМС України в Харківській області рішення, набула громадянство, є громадянином України з моменту народження.

Дослідивши надані відповідачкою докази, суд першої інстанції дійшов висновку, що відповідачка, яка має постійне місце проживання, постійне місце роботи та джерело доходу, створила всі умови для проживання, виховання та розвитку дитини. Про факт адаптації дитини до умов проживання в Україні свідчать такі обставини: відвідування дитиною різноманітних гуртків, дошкільних навчальних закладів, наявність у неї друзів, захопленість, сталих сімейних зв'язків, її забезпечення медичним доглядом.

Відповідачка не вживає жодних заходів, щодо перешкоджання спілкуванню ОСОБА_2 з ОСОБА_3 (ОСОБА_3) та його батьками (бабусею та дідусям ОСОБА_2), а навпаки завдяки відеозв'язкам через мережу Інтернет, останні спілкуються з дитиною кілька днів на тиждень по дві години, коли вони цього забажають і якщо це не суперечить інтересам ОСОБА_2. Відповідачка стверджує, що повідомляла позивачеві, що не буде заперечувати проти зустрічі з ОСОБА_2 на території України.

Дитина потребує тісного емоційного контакту з матір'ю, а не має тісного психологічного контакту з батьком.

З огляду на зазначене існує серйозний ризик того, що повернення до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної чи психологічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку (пункту «b» частини першої статті 13 Гаазької конвенції). Дитина знаходиться у віці, коли потребує тісного емоційного контакту з матір'ю, що є запорукою її гармонійного розвитку, тому вона не повинна розлучатися з матір'ю. Дитина не має тісного психологічного контакту з батьком. З огляду на вік дитини розлучення з матір'ю створить для дитини нетерпиму обстановку.

Щодо висновків суду апеляційної інстанції про задоволення заяви про повернення дитини

Скасувавши рішення суду першої інстанції та задовольнивши частково позов, суд апеляційної інстанції виходив з того, що дитина тривалий час проживала у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, відповідачка незаконно вивезла її в Україну, чим порушила право батька на піклування дитиною. Повернення дитини у Великобританію відповідає інтересам дитини, оскільки відповідачка не довела наявності негативних наслідків для ОСОБА_2.

Суд апеляційної інстанції виходив з такого.

Матеріалами справи підтверджено та фактично не заперечується сторонами, що дитина з березня 2018 року до її переміщення на територію України, а отже, тривалий час постійно проживала в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії.

Сторони та дитина проживали у родині позивача разом з його батьками та братом. Дитина знаходилась на утриманні позивача, відповідачка не працювала, доходу не мала.

Мотивуючи необхідність відмовити батьку у вимозі щодо повернення дитини, ОСОБА_1 наполягала на тому, що існує серйозний ризик заподіяння дитині психічної шкоди та створення нестерпної обстановки, за час мешкання в будинку батьків ОСОБА_3 (ОСОБА_3) у достатній мірі не утримував її та доньку, натомість в Україні вона проживає разом з матір'ю, має всі належні умови, відвідує навчальний заклад та гуртки.

Оскільки з моменту незаконного переміщення дитини до моменту початку процедури повернення минуло менше року, тому застосування абзацу другого статті 12 Гаазької Конвенції, положення якого є виключними обставинами лише в разі, коли процедура повернення розпочата після спливу річного терміну з моменту викрадення дитини, не є виправданим.

Не є предметом доказування у спорах щодо повернення дитини у контексті мети та цілей Гаазької конвенції, зокрема наявності чи відсутності у матері та батька житла у власності, можливості забезпечення належних умов для проживання малолітньої дитини, питання психологічного ставлення дитини до кожного з батьків, реалізації батьківських обов'язків стосовно догляду, утримання та виховання дитини в Україні.

У такому разі обставини, які свідчать про належні умови дитини та її матері в Україні, а також обставини про те, що дитина прижилась у новому середовищі не можуть бути взяті до уваги судом.

Положення щодо громадянства дитини також не підлягають застосуванню, оскільки згідно з Гаазькою конвенцією питання про повернення дитини до місця постійного проживання не залежить від громадянства дитини. Вирішення питання про повернення дитини до країни місця постійного проживання з метою вирішення компетентним судом питання щодо місця проживання дитини та опіки над нею, пов'язується з місцем постійного проживання дитини, а не належністю до громадянства.

Відповідач вказувала, що позивач вчиняв стосовно неї домашнє насильство та моральне приниження, поводив себе агресивно, між тим такі твердження є недоведеними. Обґрунтованість звинувачень ОСОБА_3 у вчиненні щодо відповідачки чи щодо дитини домашнього насильства, в передбаченому законом порядку, не встановлена, доказів притягнення ОСОБА_3 до відповідальності суду не надано.

Докази, в тому числі і висновки психологів, на які посилається відповідач, заперечуючи проти заявленого позову, отримані нею під час перебування дитини в Україні.

Психолог відповідно до висновку за результатами психологічного дослідження ОСОБА_2, складеного 14 червня 2021 року, зазначила, що у дитини спостерігається підвищений рівень тривоги на фоні ситуації розлучення в родині та страх втрати матері. Особа батька ОСОБА_3 викликає амбівалентні почуття, з одного боку вона сумує за тією сім'єю та батьком, що були, з іншого, відчуває тривогу та злість.

Із змісту висновку психолога не вбачається, що існує серйозний ризик того, що повернення до країни поставить дитину під загрозу заповідання фізичної або психологічної шкоди, або іншим шляхом створить для дитини нестерпну обстановку. Зазначений висновок свідчить про те, що дитина сумує за тією сім'єю та батьком, той факт, що дитина відчуває тривогу та злість на фоні ситуації розлучення в родині не свідчить про те, що повернення дитини негативно вплине на її психологічний стан.

Суд апеляційної інстанції на протигагу цьому вказав, що не підтверджено жодними доказами існування серйозного ризику того, що повернення поставить дитину під загрозу завдання їй психічної чи фізичної шкоди, або іншим шляхом створить для неї нетерпиму обстановку, оскільки малолітня ОСОБА_2 з 2018 року проживала у Великій Британії.

Ініційований батьком судовий розгляд свідчить про його прагнення до здійснення піклування і реалізацію своїх батьківських прав.

Розуміючи чутливість правовідносин, які є предметом спору у цій справі, суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що повернення дитини за місцем її постійного проживання, до місця постійного проживання в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії відповідає інтересам дитини, оскільки негативні наслідки не є доведеними. При цьому обом батькам, враховуючи інтереси дитини та інтереси їх самих, доцільно обопільно здійснювати права піклування дитиною та дійти певної домовленості щодо цього.

Оцінюючи доводи касаційної скарги в контексті встановлених судами обставин справи, Верховний Суд виходить з такого.

Верховний Суд зазначає, що у цій справі висновки судів попередніх інстанцій не є одностайними (є протилежними) щодо повернення на звернення батька ОСОБА_3 дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Суд першої інстанції ухвалив рішення про відмову у поверненні дитини, а суд апеляційної інстанції - про повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

У першій інстанції суд вмотивованим рішенням, з урахуванням доказів у справі, відхилив вимоги батька про повернення дитини на основі пункту «б» частини першої статті 13 Гаазької конвенції, дійшовши висновку, що існує серйозний ризик того, що повернення до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії поставить дитину під загрозу заповідання фізичної чи психологічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку.

Суд апеляційної інстанції ухвалив рішення про повернення дитини за запитом батька, дійшовши висновку, що суд першої інстанції неправильно застосував положення Гаазької конвенції стосовно виключень, передбачених у статтях 12, 13 цієї Конвенції, вдався до з'ясування обставин, які не входять до предмета розгляду справ такої категорії, відмовив у поверненні дитини без законних та достатніх на те підстав.

Щодо застосування судом першої інстанції пункту «б» першого абзацу статті 13 Гаазької конвенції, який стосується існування серйозного ризику, що повернення поставить дитину під загрозу заповідання фізичної або психічної шкоди, або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку, то суд апеляційної інстанції обмежився посиланням на таке.

Оскільки з моменту незаконного переміщення дитини до моменту початку процедури повернення минуло менше року, то застосування абзацу другого статті 12 Гаазької конвенції, положення якого є виключними обставинами лише у разі, коли процедура повернення розпочата після спливу річного терміну з моменту викрадення дитини, не є виправданим. Застосовуючи Гаазьку конвенцію, суд першої інстанції неправильно застосував її положення стосовно виключень, передбачених статтями 12, 13 Гаазької конвенції, відмовив у поверненні дитини без законних та достатніх на те підстав.

Зазначивши про неправильне застосування судом першої інстанції пункту «б» частини першої статті 13 Гаазької конвенції та акцентувавши увагу, що з моменту незаконного переміщення дитини до моменту початку процедури повернення минуло менше року, суд апеляційної інстанції не виклав ґрунтовні мотиви щодо неправильного застосування цієї статті, не проаналізував та не надав оцінки усім обставинам, на які посилалася відповідачка, заперечуючи проти повернення дитини до держави її постійного проживання, до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, не спростував висновки суду першої інстанції, що саме в Україні перебування дитини з матір'ю відповідає її найкращим інтересам.

Суд апеляційної інстанції не взяв до уваги, що згідно з Гаазькою конвенцією повернення дитини не може бути призначене автоматично або механічно, суд має ґрунтовно проаналізувати виключення до принципу своєчасного повернення дитини до країни її постійного проживання.

Суд апеляційної інстанції вказав, що із змісту висновку психолога не вбачається, що існує серйозний ризик того, що повернення до країни поставить дитину під загрозу заповідання фізичної або психологічної шкоди, або іншим шляхом створить для дитини нестерпну обстановку. Висновок свідчить про те, що дитина сумує за тією сім'єю та батьком, той факт, що дитина відчуває тривогу та злість на фоні ситуації розлучення в родині не свідчить, що повернення дитини негативно вплине на її психологічний стан.

Із змісту рішення суду апеляційної інстанції випливає, що суд надав оцінку висновку психолога, проте водночас зазначив, що: «Докази, в тому числі і висновки психологів, на які посилається відповідач, заперечуючи проти заявленого позову, здобуті нею під час перебування

дитини в Україні». Проте неможливо дійти однозначного висновку, чи суд взяв до уваги висновки психолога чи відхилив з мотивів часу та місця його отримання, оскільки чіткі мотиви суд апеляційної інстанції не виклав.

Верховний Суд не погоджується з таким висновком суду апеляційної інстанції, вважає його таким, що не відповідає вимогам цивільного процесуального закону щодо правил надання доказів та їх оцінки судом.

За обставинами справи про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції саме той батько, який виступає проти повернення, повинен надати у цьому зв'язку достатні докази, які мають стосуватися існування ризику, спеціально кваліфікованого пунктом «b» частини першої статті 13 як «серйозного».

Верховний Суд зауважує, що оскільки дитина вже незаконно переміщена на територію України, то відповідачка іншого висновку психолога, ніж отриманого в Україні, надати не могла. Вона виконала своє зобов'язання, надавши висновок психолога про те, що дитини, яка має відповідний віку рівень розвитку психо-емоційної, комунікативної та інтелектуальної сфер, адекватну самооцінку та позитивне самосприйняття спостерігається підвищений рівень тривоги на фоні ситуації розлучення в родині та *страх втрати матері*.

Верховний Суд також зазначає, що у справі «X. проти Латвії» ((X v. Latvia), заява № 7853/09, від 26 листопада 2013 року, пункт 116)) ЄСПЛ зауважив: «Відповідно до статті 13 (b) Гаазької конвенції, суди, які розглядають запит про повернення, не зобов'язані задовольняти його, «якщо особа, установа або інший орган, який виступає проти повернення дитини, встановлює, що ... існує серйозний ризик». .... Таким чином, у даній справі саме заявниця повинна була надати достатні докази на обґрунтування своїх тверджень, які, крім того, повинні були стосуватися існування ризику, спеціально кваліфікованого статтею 13 (b) як «серйозного». Крім того, Суд зазначає, що хоча останнє положення не є обмежувальним в питанні точного значення «серйозного ризику», - який може спричинити не тільки «фізичну чи психологічну шкоду», але й «нестерпну ситуацію», - воно не може тлумачитися у світлі статті 8 Конвенції як таке, що включає всі незручності, неминуче пов'язані з процесом повернення: виключення, передбачене в статті 13 (b), стосується лише ситуацій, які виходять за рамки того, що дитина може розумно витримати».

У висновку психолог зазначила, що для відповіді на третє питання: «3. Яким чином можуть вплинути умови виховання кожного з батьків, а саме ОСОБА_1 та ОСОБА_3 на психологічний стан та розвиток дитини ОСОБА_2, 2017 року народження?» необхідним є вивчення батьківського потенціалу обох батьків. Оскільки не було можливості провести психодіагностику батька, та присутня була лише мати, відповідь на третє питання буде частковою. Зазначено, що для матері ОСОБА_1 характерними є такі показники емоційної сторони дитячої - батьківської взаємодії, як здатність сприймати стан дитини, здатність до співпереживання, позитивні почуття під час взаємодії з дитиною, емоційне тло взаємодії, надання емоційної підтримки. В цілому можна бачити добре налагоджену взаємодію матері та дитини.

З огляду на викладене, Верховний Суд зазначає, що у цій справі є один висновок психолога, який суд апеляційної інстанції не розглянув у світлі положень пункту «b» частини першої статті 13 Гаазької конвенції, що застосував суд першої інстанції у цій справі.

Верховний Суд також зауважує, щоб оцінити, чи відповідає повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії її найкращим інтересам, необхідно встановити ці інтереси. В оцінці найкращих інтересів дитини необхідно дотримуватись балансу всіх елементів, необхідних для прийняття рішення в конкретній ситуації для конкретної дитини - ОСОБА_2, враховуючи вік дитини, *сталі соціальні зв'язки, місце проживання, місце навчання, психологічний стан дитини*.

Згідно з матеріалами справи та доводами касаційної скарги малолітня ОСОБА_2 виїхала разом з матір'ю з Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії у віці майже три роки і протягом наступних двох років проживала з матір'ю в Україні, яка створила належні умови для розвитку дитини та забезпечила її усім необхідним.

Суд першої інстанції взяв до уваги, що під час розгляду цієї справи в обґрунтування своїх заперечень проти заявленого позивачем позовувідповідачка посилалася на те, що головними причинами виїзду її з малолітньою ОСОБА_2 зі Сполученою Королівства Великої Британії та Північної Ірландії були постійні сплески агресії зі сторони ОСОБА_3 (ОСОБА_3), систематична контролююча та насильницька поведінка з його боку, а також контролююча поведінка з боку його батьків, вчинення психологічного насилля та морального приниження щодо неї в присутності дитини, що негативно впливало на психіку дитини, про що свідчить заява та рапорт працівників поліції Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Для проживання дитини в Україні створені належні умови, вона відвідує дитячий навчальний заклад відповідно до її віку, отримує належне медичне та побутове забезпечення, тобто вона прижилася у новому середовищі, адаптована до соціального оточення.

Суд першої інстанції розглянув та надав оцінку питанню, чи могла матір ОСОБА_1 поїхати за своєю дитиною ОСОБА_2 до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії і підтримувати контакт з нею.

Дослідивши вказані обставини, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку, що у зв'язку з відсутністю у відповідачки можливості вільно їздити до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, відсутності власного житла на території цієї держави, вимушеним буде переривання зв'язку матері з дитиною у випадку повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії Республіки.

Верховний Суд зазначає, що суд першої інстанції надав належну оцінку висновку психолога з урахуванням інших обставин справи в їх сукупності, враховуючи вік дитини, її емоційний зв'язок з матір'ю, дійшов обґрунтованого висновку, що розлучення з матір'ю створить для дитини нетерпимі обставини, отже, не відповідатиме найкращим інтересам малолітньої дитини.

Верховний Суд зазначає, що з огляду на встановлені судом першої інстанції обставини існує ризик травми для дівчинки ОСОБА_2 в разі розлучення з її матір'ю за умови повернення її до Великої Британії, до батька, що створить для дитини ситуацію, яку вона не зможе витримати в психологічному аспекті.

У цій справі суди не з'ясували думку дитину.

Верховний Суд виходить з того, що на час розгляду справи дитині виповнилося п'ять років, згідно з висновком психолога щодо індивідуально-психологічних особливостей її розвитку відсутні підстави стверджувати, що ОСОБА_2 досягла такого віку і рівня зрілості, при якому необхідно брати до уваги її думку.

Верховний Суд зазначає про чутливу сферу відносин у цій справі, що стосується найкращих інтересів дитини, якій виповнилося п'ять років, та має з'ясувати, чи дотрималися суди попередніх інстанцій процесуальних зобов'язань за статтею 8 Конвенції стосовно надання конкретного та детального обґрунтування у контексті винятків, передбачених Гаазькою конвенцією.

Верховний Суд з урахуванням положень Гаазької конвенції та норм цивільного процесуального закону (ЦПК України) виходить з того, що той із батьків, хто виступає проти повернення, має, насамперед, надати достатньо доказів щодо цього, а суд має вирішити спір між батьками дитини з урахуванням насамперед інтересів дитини та на захист її прав.

Суд апеляційної інстанції вказав, що 05 квітня 2021 року, тобто до спливу одного року з моменту переміщення дитини в Україну, позивач звернувся із заявою про повернення незаконно утримуваної в Україні дитини до Центрального органу Англії та Уельсу, який направив до Міністерства юстиції України запит про повернення дитини.

Позивач у позовній заяві зазначав, що відповідачка порушує право дитини на належне батьківське виховання, а також його право особисто брати участь у її вихованні, безперешкодне спілкування, вважає, що відповідачка здійснила незаконне утримання дитини на території України, що підпадає під дію Гаазької конвенції.

Відповідачка в обґрунтування заперечень проти позову ОСОБА_3 посилалася на те, що їхня дочка вивезена до України, враховуючи постійні всплески агресії зі сторони ОСОБА_3, систематичну контролюючу та насильницьку поведінку з його боку, а також контролюючу поведінку з боку його батьків, вчинення психологічного насилля та морального приниження щодо неї в присутності дитини, що негативно впливало на психіку дитини, про що свідчить заява та рапорт працівників поліції Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

У касаційній скарзі відповідачка посилається на те, що в суді апеляційної інстанції позивач визнав свою насильницьку поведінку щодо неї та надав відповідні пояснення.

Верховний Суд зазначає, що згідно з аудіозаписом судового засідання в суді апеляційної інстанції за 10 січня 2022 року (з 30 хвилини) позивач пояснював, що між сторонами один раз відбувся конфлікт, він розізлився і висловив свою думку. Водночас відповідачка суду апеляційної інстанції пояснювала, що позивач постійно здійснював на неї: «фізичний, емоційний і фінансовий аб'юз».

Згідно з поясненнями відповідачки Східному міжрегіональному управлінню юстиції (м. Харків) (т. 1, а. с. 38 - 41) з листопада 2019 року в родині виникло багато конфліктів, оскільки її чоловік відмовлявся на належному рівні утримувати її та дитину, пояснюючи це метою накопичення коштів на власне житло. Тому вона вимушена була просити гроші, необхідні для забезпечення дитини, у чоловіка та його матері. З літа 2018 року чоловік та його сім'я чинила на неї психологічний тиск, тому її життя було дуже складним у будинку батьків чоловіка. Всі конфліктні ситуації відбувалися у присутності маленької дочки ОСОБА_2, що негативно впливало на її психіку. Під час останнього випадку - 19 квітня 2020 року позивач кричав на неї, кидався і намагався її вдарити.

У цьому поясненні відповідачка виклала факти, чому вона з дочкою вимушена повернутися в Україну.

Крім того, у поясненні зазначено, що 24 липня 2020 року їй з ОСОБА_2 вдалося виїхати з будинку батьків чоловіка і повернутися в Україну. Через кілька днів після повернення в Україну поліція Англії з нею зв'язалася, оскільки позивач заявив про їхнє зникнення. З поліцейським у неї була тривала розмова, він зрозумів її позицію і прийняв від неї зустрічну заяву про насильство щодо неї і дитини в сім'ї. Позивачу відомо про таку заяву.

Суд апеляційної інстанції щодо обставин насилля щодо позивачки виходив з того, що зазначаючи про домашнє насильство з боку позивача ОСОБА_3, відповідачка не вказувала про те, що психологічне та фізичне насильство позивачем застосовувалось до дитини. Вона не довела вчинення позивачем щодо неї домашнього насильства та морального приниження, його агресивної поведінки. Обґрунтованість звинувачень ОСОБА_3 у вчиненні щодо відповідача чи щодо дитини домашнього насильства, в передбаченому законом порядку, не встановлена, доказів притягнення ОСОБА_3 до відповідальності суду не надано.

Верховний Суд зазначає, що лише той факт, що щодо обвинувачення позивача з боку відповідачки у контролюючій та насильницькій поведінці не надано доказів притягнення його до відповідальності, відсутність факту виклику поліції позивача на допит у зв'язку із зверненням відповідачки про насилля, переведення справи у категорію «необхідність вчинення дій відсутня» не спростовує твердження відповідачки про ситуацію, яка склалася між сторонами у справі в сімейних стосунках, що не відповідає інтересам дитини.

Верховний Суд бере до уваги, що у висновку психолога вказано, що особа батька ОСОБА_3 викликає *амбівалентні почуття*, що відображено у ігровій діяльності та малюнках - дитина, з одного боку, сумує за тією сім'єю та батьком, що були, з іншого, відчуває тривогу та злість.

Верховний Суд зазначає, що у психології амбівалентність почуттів свідчить про неузгодженість, суперечливість почуттів дитини, які вона одночасно переживає щодо події чи об'єкта. Підґрунтям таких почуттів може бути конфлікт між різними сенсорними аспектами досвіду, коли однаково сприймаються і позитивні і негативні якості предмета.

Не заперечуючи, що відповідно до статті 51 Конституції України, статті 151 Сімейного кодексу України мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини, водночас враховуючи, що спір стосується чутливої сфери відносин, яка стосується найкращих інтересів дитини, на думку Верховного Суду, висновок психолога в сукупності з іншими дослідженими судами обставинами справи не спростовує твердження відповідачки про насилля щодо неї в присутності дитини.

У контексті винятків, передбачених Гаазькою конвенцією, суд першої інстанції дійшов правильного висновку, що досліджені у цій справі належні та допустимі докази є достатніми для підтвердження заперечень відповідачки проти повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Суд першої інстанції з'ясував та виклав мотиви щодо можливого заподіяння шкоди дитині у випадку її повернення, що зумовлено і такими обставинами, як розірвання шлюбу між батьками, відсутністю місця проживання у відповідачки за місцем проживання батька, утрудненням отримання нею візи.

Суд першої інстанції для встановлення найкращих інтересів дівчинки ОСОБА_2 з'ясував і надав оцінку усім обставинам: вік дитини, її соціальні зв'язки на час розгляду справи, місце проживання, місце навчання, психологічний стан дитини.

Верховний Суд погоджується з висновком суду першої інстанції, що повернення дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, з урахуванням її вікових особливостей, емоційного стану, індивідуальних психологічних властивостей, рівня розумового розвитку на цей час, з психологічної точки зору не відповідає найкращим інтересам дитини, оскільки її розлучення з матір'ю створить для неї нетерпиму обстановку.

Суд апеляційної інстанції, скасувавши рішення суду першої інстанції, погодився із доводами позивача, вказавши, що має місце незаконне утримання дитини на території України, що є порушенням прав піклування про дитину та доступу до дитини згідно зі статтею 5 Гаазької конвенції.

Водночас у справі, що переглядається, суд апеляційної інстанції, обмежившись посиланням на те, що предметом цього позову є виключно повернення малолітньої дитини в порядку виконання державою Україна взятих на себе зобов'язань, не звернув уваги, що відповідачка виконала свій обов'язок та надала на підтвердження своїх доводів, зокрема, висновок спеціаліста-психолога від 14 червня 2021 року, що може підтверджувати існування серйозного ризику за змістом статті 13 (b) Гаазької конвенції, не провів ефективну перевірку, що дозволила би підтвердити або ж відхилити існування «серйозного ризику» та ухвалити судові рішення із наведенням конкретних підстав у контексті обставин справи.

Суд апеляційної інстанції, ухваливши оскаржуване судові рішення, не врахував, що для дитини в Україні створені належні умови проживання, що підтверджується належними доказами, ОСОБА_2 щоденно відвідує дитячий садок з 09 грудня 2020 року, два рази на тиждень займається танцями, уроками англійської мови, розвиваючими заняттями, спостерігається у педіатра в поліклініці за місцем проживання, у ОСОБА_1 є постійне місце проживання та заробіток, а емоційна прив'язаність дитини з матір'ю в сукупності з цими обставинами, відповідає її найкращим інтересам.

Суд апеляційної інстанції вказав, що ініційований батьком судовий розгляд свідчить про його прагнення до здійснення піклування і реалізацію своїх батьківських прав.

Водночас суд апеляційної інстанції не взяв до уваги, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага, проте інтереси дитини мають переважати над інтересами батьків. Лише прагнення батька до здійснення піклування і реалізацію своїх батьківських прав не є достатнім для твердження про найкращі інтереси дитини для повернення її за місцем проживання батька за викладених обставин в мотивувальній частині цієї постанови.

Крім того, з моменту переміщення дитини на час ухвалення рішення судами попередніх інстанцій минуло більше року і вона прижилася у новому середовищі, тому відсутні підстави для повернення її до місця постійного проживання, виходячи саме з інтересів дитини, як на час розгляду справи, так і в майбутньому.

Верховний Суд зазначає, що відповідно до принципів правового статусу дитини, зокрема невід'ємність і пріоритет права на життя (на держави покладається обов'язок забезпечити їх виживання і розвиток, стаття 6 Конвенції про права дитини), бере до уваги, що Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64, затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в Україні був введений воєнний стан, який продовжується у зв'язку з тим, що агресія проти України триває. Проте з урахуванням викладених мотивів вважає, що у конкретному випадку найкращим інтересам дитини відповідає перебування дитини разом з матір'ю, оскільки позивач не дав доказів на спростування «серйозного ризику» для дитини в разі її повернення до держави її місця постійного проживання до вивезення матір'ю в Україну.

Верховний Суд бере до уваги, що як відмова у прийнятті до уваги заперечень щодо повернення, які можуть підпадати під дію статті 13 Гаазької конвенції, так і недостатнє наведення підстав у рішенні про відхилення таких заперечень, суперечитиме вимогам статті 8 Конвенції, а також намірам та меті Гаазької конвенції. Зазначає, що право батьків і дітей бути поряд один із одним становить основоположну складову сімейного життя, а заходи національних органів, що можуть перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 Конвенції. Таке втручання є порушенням зазначеного положення, якщо воно здійснюється не згідно із законом, не відповідає легітимним цілям, переліченим у пункті 2 цієї статті, та не може вважатися необхідним у демократичному суспільстві.

З огляду на викладене, оцінивши надані сторонами докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні доказів у справі, перевіривши всі доводи і заперечення сторін, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що позов ОСОБА_3 про забезпечення повернення малолітньої дитини ОСОБА_2 до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії задовольнено не підлягає.

Верховний Суд вважає за необхідне зазначити, що відмова у позові ґрунтується на приписах Гаазької конвенції, що визначає випадки, за яких національні органи можуть відмовити у поверненні дитини, у цій справі суд першої інстанції встановив ризики (пункт «b» першого абзацу статті 13 Гаазької конвенції).

Отже, за пунктом 2 статті 8 Конвенції втручання у право позивача є таким, що встановлене законом, який є чітким та прогнозованим щодо можливої відмови у поверненні дитини, зокрема через існування серйозного ризику, який встановить суд.

З огляду на викладене відсутні підстави надавати оцінку легітимній меті та чи є відмова у поверненні дитини «необхідною у демократичному суспільстві».

Як на підставу касаційного оскарження ОСОБА_1 посилалася на те, що суд апеляційної інстанції не врахував правові висновки Верховного Суду у подібних правовідносинах, викладені у постановках Великої Палати Верховного Суду від 13 квітня 2021 року у справі № 2-4237/12, провадження № 14-21звц21, Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року у справі № 344/20234/19, провадження № 61-13287св21, Верховного Суду України від 25 грудня 2013 року, провадження № 6-117цс13.

У постанові від 13 квітня 2021 року у справі № 2-4237/12, провадження № 14-21звц21, Велика Палата Верховного Суду зазначила, що Верховний Суд взагалі не розглянув питання, чи були висновки психологічного обстеження й усні показання психолога відповідними та достовірними, не навів жодних причин, чому не взяв їх до уваги, не розглянув ключові докази, які були відповідними, та не пояснив, яке значення вони мали, і які висновки слід було зробити. А у § 36 рішення ЄСПЛ звернув увагу на те, що Верховний Суд не здійснив ефективний перегляд заперечення відповідачки, які ґрунтувалися саме на пункті «b» першого абзацу статті 13 Гаазької Конвенції. Тому Велика Палата Верховного Суду має, зокрема, оцінити доводи відповідачки стосовно того, що повернення дитини до Сполученого Королівства загрожуватиме заподіянням їй фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку. Велика Палата Верховного Суду взяла до уваги, що суди першої й апеляційної інстанцій дійшли висновків, проаналізувавши показання допитаного в суді першої інстанції психолога, який пояснив, що проблем з адаптацією у дитини за місцем проживання та у дитячому садочку немає; дитина сприймає місце проживання в Україні постійним і комфортним для себе та своєї сім'ї; існує серйозний ризик того, що повернення до Сполученого Королівства створить для дитини загрозу заподіяння психічної та фізичної шкоди. За обставин цієї справи складені психологом як спеціалістом висновки є належними, допустимими та достатніми доказами. Велика Палата Верховного Суду не має підстав не брати до уваги досліджені судами першої й апеляційної інстанцій докази, що мають значення для застосування пункту «b» першого абзацу статті 13 Гаазької Конвенції та підтверджують наявність обґрунтованих ризиків заподіяння шкоди психіці дитини внаслідок її повернення до Сполученого Королівства. У § 35 рішення ЄСПЛ вказав, що Верховний Суд не навів жодного аналізу тверджень відповідачки про відсутність у неї можливості поїхати зі своєю синею до Сполученого Королівства через проблеми зі здоров'ям, коштами та візою, хоча питання про можливе заподіяння шкоди дитині у випадку її повернення було пов'язане саме з розлученням відповідачки та дитини. Велика Палата Верховного Суду вважає, що факти, встановлені судами, а також наведені пояснення представника відповідачки підтверджують її доводи про відсутність у неї можливості вільно їздити до Сполученого Королівства у разі задоволення позову та розлучення із дитиною. За такої ситуації у суду тим більше немає підстав ставити під сумнів наявність ризиків, про які зазначив у письмових висновках психолог, допитаний у суді першої інстанції. Тому, враховуючи вказане, зміст рішення ЄСПЛ, факти, які встановили суди першої й апеляційної інстанцій, докази, які дослідили ці суди, а також пояснення сторін, Велика Палата Верховного Суду вважає, що висновки Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду, який не взяв до уваги відповідні доводи відповідачки, не є належно обґрунтованими. У контексті винятків, передбачених Гаазькою конвенцією, досліджені судами у цій справі належні та допустимі докази є достатніми для підтвердження заперечень відповідачки проти повернення дитини до Сполученого Королівства. Висновки судів першої й апеляційної інстанцій ухвалені на підставі повно та всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилалися як на підставу їхніх вимог і заперечень, підтверджених відповідними доказами. Принцип додержання найкращих інтересів дитини також закладений і в Гаазькій конвенції. Неповернення дитини до країни проживання іноді може бути виправдане в силу об'єктивних причин, які відповідають інтересам дитини, на які вказують передбачені у цій конвенції виключення, зокрема у випадку серйозного ризику того, що повернення дитини завдасть їй фізичної чи психічної шкоди. Задля досягнення означеної вище легітимної мети та найкращого задоволення інтересів дитини за існування встановленого судами на підставі належних, допустимих і достатніх доказів серйозного ризику того, що повернення дитини поставить її під загрозу заподіяння шкоди психіці, відмова у позові є виправданою.

У постанові від 06 жовтня 2021 року у справі № 344/20234/19, провадження № 61-13287св21, Верховний Суд зазначив, що суд апеляційної інстанції не звернув уваги на надані відповідачкою докази (висновки психологів) та не навів мотивів їх відхилення в контексті можливості заподіяння дитини психічної шкоди внаслідок повернення до Держави Ізраїль; безпідставно відмовив у задоволенні клопотання відповідачки про допит психолога в судовому засіданні; не надав належної оцінки доводам відповідачки щодо можливості заподіяння дитині фізичної шкоди внаслідок триваючого військового конфлікту на території Держави Ізраїль, у зв'язку з чим дійшов передчасного висновку про наявність правових підстав для задоволення позову про повернення дитини.

У постанові від 25 грудня 2013 року, провадження № 6-117цс13, Верховний Суд України зазначив, що вирішуючи питання щодо повернення дитини до місця її постійного проживання з підстав, передбачених Гаазькою Конвенцією, суд, враховуючи найвищі інтереси дитини, повинен дослідити, чи є переміщення або утримання дитини незаконним і забезпечити негайне повернення дитини. Також суд повинен переконатись у наявності (відсутності) виключень, передбачених статтями 13 та 20 Гаазької Конвенції, зокрема, чи здійснювалося піклування про дитину в місці постійного проживання до моменту переміщення, чи існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу завдання фізичної або психічної загрози або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку, а також чи таке повернення допускається з урахуванням основних принципів запитуваної держави».

Висновки, вказані у наведених заявником постановках Верховного Суду, які ухвалені у подібних правовідносинах, суд апеляційної інстанції не врахував, тому обґрунтованими є доводи касаційної скарги в цій частині.

Перевіривши доводи касаційної скарги, Верховний Суд дійшов висновку про порушення судом апеляційної інстанції норм процесуального права і як наслідок помилкове тлумачення норм матеріального, обґрунтованість та законність рішення суду першої інстанції, яке помилково скасував суд апеляційної інстанції.

ОСОБА_1 через представника Попія А. С. звернулася до Верховного Суду з клопотанням, у якому просила зупинити виконання постанови Харківського апеляційного суду від 10 січня 2022 року до закінчення їх перегляду в касаційному порядку.

Відповідно до частини першої статті 436 ЦПК України суд касаційної інстанції за заявою учасника справи або за своєю ініціативою може зупинити виконання оскарженого рішення суду або зупинити його дію (якщо рішення не передбачає примусового виконання) до закінчення його перегляду в касаційному порядку.

З огляду на те, що постанову Харківського апеляційного суду від 10 січня 2022 року скасовано, то немає підстав для задоволення клопотання ОСОБА_1 про зупинення виконання судового рішення.

Висновки Верховного Суду за результатами розгляду касаційної скарги

Згідно з пунктом 4 частини першої статті 409 ЦПК України суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги має право скасувати постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині.

Відповідно до статті 413 ЦПК України суд касаційної інстанції скасовує постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишає в силі судові рішення суду першої інстанції у відповідній частині, якщо в передбачених статтею 400 цього Кодексу межах встановить, що судом апеляційної інстанції скасовано судові рішення, яке відповідає закону.

Перевіривши в межах касаційної скарги правильність застосування судами норм матеріального і процесуального права, Верховний Суд вважає за необхідне касаційну скаргу задовольнити, судові рішення суду апеляційної інстанції скасувати та залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Відповідно до підпункту «в» пункту 4 частини першої статті 416 ЦПК України у постанові суду касаційної інстанції має бути зазначено про розподіл судових витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи у суді касаційної інстанції.

З урахуванням сплаченого ОСОБА_1 судового збору за подання касаційної скарги у розмірі 1 984,80 грн, з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 підлягають стягненню судові витрати у зазначеному розмірі.

Керуючись статтями 400, 409, 413, 416, 436 ЦПК України, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду

ПОСТАНОВИВ:

Касаційну скаргу ОСОБА_1, подану адвокатом Попієм Артемом Сергійовичем, задовольнити.

Постанову Харківського апеляційного суду від 10 січня 2022 року скасувати, рішення Фрунзенського районного суду м. Харкова від 27 липня 2021 року залишити в силі.

Стягнути з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 судовий збір у розмірі 1 984 (одна тисяча дев'ятсот вісімдесят чотири) грн 80 коп.

Постанова набирає законної сили з моменту її прийняття, є остаточною та оскарженню не підлягає.

Головуючий

О. В. Ступак

Судді:

І. Ю. Гулейков

А. С. Олійник

Г. І. Усик

В. В. Яремко